

Date: 17th January-2026

O'ZBEK TILIDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYA VA NUTQ RIVOJI

Bayxanova Mavluda G'ulomovna

O'zbekiston Respublikasi IIV 1 sonli

Toshkent akademik litseyi Tillarni

o'rganish kafedrası ona tili va adabiyot fani

o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek tilida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish va nutq rivojini ta'minlash masalalari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda kommunikativ kompetensiya tushunchasining mazmuni, uning lingvistik, nutqiy, pragmatik va sotsiolingvistik tarkibiy qismlari yoritilib, ushbu kompetensiyaning shaxsning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishdagi o'zni asoslab beriladi. Maqolada nutq rivojiga ta'sir etuvchi omillar, xususan, til muhitining ahamiyati, matn bilan ishlash ko'nikmalari, ta'lim jarayonidagi metodik yondashuvlar hamda o'quvchi faolligini oshirishga xizmat qiluvchi interfaol usullar tahlil qilinadi. Shuningdek, o'zbek tili ta'limida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish orqali nutqning ravonligi, mantiqiy izchilligi, uslubiy to'g'riligi va savodxonlik darajasini oshirish mumkinligi ilmiy dalillar asosida yoritiladi. Xulosada kommunikativ kompetensiyani shakllantirish nutq madaniyatini yuksaltirish va ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili ekani umumlashtiriladi.

Kalit so'zlar: Kommunikativ kompetensiya, nutq rivoji, nutq madaniyati, og'zaki nutq, yozma nutq, lingvistik kompetensiya, pragmatik kompetensiya, sotsiolingvistika, muloqot, uslubiyat, interfaol metodlar, ta'lim jarayoni, matn bilan ishlash, savodxonlik.

Bugungi globallashuv sharoitida til faqatgina muloqot vositasi sifatida emas, balki shaxsning intellektual salohiyati, ijtimoiy moslashuvi hamda kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Har bir jamiyatda til madaniyati va nutq taraqqiyoti masalasi ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, ayniqsa o'zbek tilini o'qitish jarayonida o'quvchi va talabalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish, ularning nutqiy faoliyatini rivojlantirish hamda amaliy muloqot ko'nikmalarini mustahkamlash muhim vazifa hisoblanadi. Kommunikativ kompetensiya nafaqat til birliklarini bilish darajasi bilan, balki ushbu bilimlarni turli vaziyatlarda maqsadga muvofiq qo'llay olish, fikrni aniq, ravon, mantiqan izchil hamda uslubiy jihatdan to'g'ri ifodalash qobiliyati bilan ham belgilanadi.

O'zbek tilida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish masalasi bugungi kunda nafaqat filologik ta'lim yo'nalishlarida, balki barcha sohalarida ta'lim olayotgan yoshlar uchun ham dolzarbdir, chunki og'zaki va yozma nutqning to'g'ri shakllanishi shaxsning jamiyatdagi o'rnini belgilaydi, ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyatga erishishiga xizmat qiladi hamda ilmiy, rasmiy, publitsistik va badiiy matnlar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu sababli mazkur maqolada o'zbek tilida kommunikativ kompetensiya tushunchasi, uning tarkibiy qismlari, nutq rivojining asosiy omillari hamda ta'lim

Date: 17th January-2026

jarayonida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning samarali yo'llari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kommunikativ kompetensiya tilshunoslik va pedagogika sohalarida keng qo'llaniladigan tushuncha bo'lib, u shaxsning muloqot jarayonida til vositalaridan to'g'ri, maqsadga muvofiq va samarali foydalanish qobiliyatini anglatadi. Ushbu kompetensiya til bilimlari bilan bir qatorda nutqiy faoliyatning amaliy jihatlarini ham o'z ichiga oladi, ya'ni inson faqat grammatik qoidalarni bilishi bilan cheklanmay, ularni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llay olishi, suhbatdosh bilan muloqot madaniyatiga rioya qilgan holda fikr almashishi, tinglash, tushunish, baholash va javob qaytarish jarayonlarini izchil amalga oshirishi kerak bo'ladi.

O'zbek tilida kommunikativ kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlar orqali namoyon bo'ladi: birinchidan, lingvistik kompetensiya, ya'ni fonetika, leksika, grammatika, imlo va uslubiyat bo'yicha bilimlar majmui; ikkinchidan, nutqiy kompetensiya, ya'ni og'zaki va yozma nutqni shakllantirish, fikrni izchil bayon qilish, matn yaratish hamda tahlil qilish ko'nikmalari; uchinchidan, pragmatik kompetensiya, ya'ni til vositalarini vaziyatga mos holda tanlay bilish, maqsadni to'g'ri belgilash va auditoriyaga mos ifoda vositalarini qo'llash; to'rtinchidan, sotsiolingvistik kompetensiya, ya'ni muloqot jarayonida ijtimoiy norma, muomala madaniyati, etiket va milliy qadriyatlarga rioya qilish; beshinchidan, strategik kompetensiya, ya'ni muloqotda yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etish, fikrni tushunarli qilish uchun turli nutqiy strategiyalardan foydalanish qobiliyatidir.

Demak, kommunikativ kompetensiya o'z mohiyatiga ko'ra ko'p qirrali bo'lib, u faqat til birliklarini bilish bilan cheklanmaydi, balki ularni amaliy faoliyatda to'g'ri va samarali qo'llashni ham talab qiladi. Shuning uchun ham ta'lim jarayonida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish o'zbek tili fanining asosiy maqsadlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Nutq rivoji shaxsning til vositalari yordamida fikrni og'zaki va yozma shaklda ifodalash qobiliyatining takomillashuvi, so'z boyligining kengayishi, grammatik jihatdan to'g'ri va uslubiy jihatdan mukammal nutq yaratish malakasining shakllanishi bilan bog'liq jarayondir. Nutq rivojini faqatgina so'zlar sonining ortishi sifatida tushunish to'g'ri emas, chunki nutq rivoji mantiqiy fikrlash, matnni tuzish, fikrni asoslash, dalillash, xulosa chiqarish, bahs-munozarada qatnashish, o'z fikrini himoya qila olish kabi ko'nikmalar bilan ham chambarchas bog'liqdir.

Nutq rivojiga ta'sir qiluvchi omillarni bir nechta yo'nalishda ko'rsatish mumkin. Birinchidan, til muhitining ta'siri bo'lib, bunda oila, maktab, jamiyat, ommaviy axborot vositalari va internet makonida qo'llanilayotgan nutqiy namunalar muhim rol o'ynaydi. Ikkinchidan, kitobxonlik madaniyati va matn bilan ishlash ko'nikmalari nutq rivojining asosiy omillaridan biri hisoblanadi, chunki badiiy, ilmiy va publitsistik matnlarni o'qish orqali shaxs yangi so'z va iboralarni o'zlashtiradi, gap tuzilishini, matn qurilishini hamda uslubiy vositalarni anglaydi. Uchinchidan, ta'lim jarayonidagi metodik yondashuvlar nutq rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi, ya'ni o'qitish jarayonida o'quvchi faolligi, muloqotga

Date: 17th January-2026

kirishishi, bahs-munozaralarda ishtirok etishi hamda amaliy topshiriqlarni bajarishi nutq rivojining tezlashishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, nutq rivojida psixologik omillar ham muhim bo'lib, o'quvchining o'z fikrini erkin ifodalashga bo'lgan ishonchi, muloqotga kirishish faolligi, nutqiy xatolardan qo'rqmasdan tajriba qilish qobiliyati nutq taraqqiyotini jadallashtiradi. Shu bilan birga, nutq rivojida grammatik me'yorlarni o'zlashtirish, imlo va punktuatsiya qoidalariga amal qilish ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki yozma nutqning savodxonligi shaxsning umumiy kommunikativ darajasini belgilaydi.

Kommunikativ kompetensiya va nutq rivoji o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, biri ikkinchisini to'ldiruvchi va mustahkamlovchi jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Nutq rivoji kommunikativ kompetensiyaning amaliy ko'rinishi hisoblanadi, ya'ni shaxsning kommunikativ kompetensiyasi rivojlangan sari uning nutqi ravon, mantiqan izchil, uslubiy jihatdan to'g'ri hamda ta'sirchan bo'lib boradi. Aksincha, nutq rivoji yetarli darajada shakllanmagan shaxsda kommunikativ kompetensiya ham to'laonli namoyon bo'lmaydi, chunki til birliklarini bilishning o'zi yetarli bo'lmay, ularni real muloqot vaziyatida qo'llay olish talab etiladi.

Masalan, o'quvchi grammatik qoidalarni yaxshi bilishi mumkin, biroq u o'z fikrini yozma tarzda bayon qila olmasa yoki og'zaki muloqotda fikrini ravon ifodalay olmasa, uning kommunikativ kompetensiyasi to'liq shakllangan deb bo'lmaydi. Shu jihatdan kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish nutqni rivojlantirish bilan birgalikda olib borilishi kerak, chunki nutqiy faoliyatning barcha turlari — tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish — kommunikativ kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi.

O'zbek tili ta'limida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o'quvchi markazli ta'limni tashkil etish zarur bo'ladi. Bunda o'quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol muloqot ishtirokchisiga aylanishi lozim. Shu maqsadda interfaol metodlardan, muammoli ta'lim texnologiyalaridan, loyihaviy yondashuvlardan hamda kommunikativ mashqlardan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda dialogik nutqni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilishi kerak, chunki real hayotdagi muloqot asosan dialog shaklida kechadi. O'quvchilar bilan suhbatlar, munozaralar, bahslar, rolik va sahna ko'rinishlari orqali ular nutqiy vaziyatga kirishishni o'rganadi, fikrini asoslab aytishga, tinglovchini hisobga olishga hamda muloqot etikasiga rioya qilishga odatlanadi. Shuningdek, monologik nutqni rivojlantirish ham muhim bo'lib, bunda hikoya qilish, referat tayyorlash, mavzu yuzasidan chiqish qilish, taqdimotlar o'tkazish kabi faoliyatlar o'quvchilarning nutqiy salohiyatini oshiradi.

Yozma nutqni rivojlantirish kommunikativ kompetensiyaning ajralmas qismi bo'lib, bunda insho, bayon, esse, ilmiy matn yozish, xat, ariza, ma'lumotnoma kabi rasmiy matnlarni tuzish ko'nikmalarini shakllantirish lozim bo'ladi. Yozma nutqni rivojlantirish jarayonida matnning mantiqiy tuzilishi, kirish-asosiy qism-xulosa kabi tarkibiy qismlarga

Date: 17th January-2026

rioya qilish, uslubiy talablarni bajarish hamda imlo va punktuatsiya qoidalariga amal qilish orqali o'quvchining savodxonligi mustahkamlanadi.

Bundan tashqari, lug'at boyligini oshirish va sinonim, antonim, frazeologizmlar, ko'chma ma'noli so'zlardan o'rinli foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish ham nutqni boyitadi. Bu borada badiiy adabiyotlar, publitsistik matnlar, ilmiy-ommabop maqolalar bilan ishlash, matndan til vositalarini ajratib tahlil qilish, ularning vazifasini aniqlash va amaliy nutqda qo'llash kabi mashqlar samarali hisoblanadi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar ham kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Turli onlayn platformalar, elektron lug'atlar, interaktiv testlar, audio va video materiallar yordamida o'quvchilarning tinglab tushunish, talaffuz, matnni anglash va fikrni ifodalash ko'nikmalari rivojlanadi. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlar va internet muhitida adabiy til me'yorlariga rioya qilish masalasi ham dolzarb bo'lib, o'quvchilarga internet madaniyati, yozishmalarda savodxonlik hamda muloqot etikasini o'rgatish zarur bo'ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'zbek tilida kommunikativ kompetensiya va nutq rivoji masalasi ta'lim jarayonining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u shaxsning ijtimoiy hayotdagi faolligi, fikrlash madaniyati hamda kasbiy faoliyatidagi muvaffaqiyatini belgilaydi. Kommunikativ kompetensiya shaxsning til vositalaridan samarali foydalanish qobiliyatini ifodalab, nutq rivoji ushbu kompetensiyaning amaliy natijasi sifatida namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayonida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish uchun interfaol metodlar, muloqotga yo'naltirilgan mashqlar, matn bilan ishlash, og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish, lug'at boyligini oshirish hamda raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish katta ahamiyatga ega. Shu jihatdan o'zbek tili ta'limini zamonaviy talablarga mos tashkil etish, o'quvchilarda erkin fikrlash va ravon nutq ko'nikmalarini shakllantirish, nutq madaniyatini yuksaltirish orqali milliy tilimizning nufuzini oshirish va jamiyatda adabiy til me'yorlarini mustahkamlash mumkin bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Hojiyev A. O'zbek tili sinonimlari. — Toshkent: Fan, 1974.
2. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. — Toshkent: O'qituvchi, 1992.
3. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. — Toshkent: O'qituvchi, 1978.
4. Mirtojiev M. Hozirgi o'zbek adabiy tili (Leksikologiya va frazeologiya). — Toshkent: Fan, 2001.
5. Mahmudov N. Nutq madaniyati asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 1996.
6. Yo'ldoshev M. Matn va uning lingvistik tahlili. — Toshkent: Fan, 2008.
7. Shomaqsudov Sh., Rasulov I. O'zbek tili stilistikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 1983.
8. Azizov O. Tilshunoslikka kirish. — Toshkent: O'qituvchi, 1995.
9. Abdurahmonov G., Shukurov Sh. O'zbek tilining grammatikasi. — Toshkent: Fan, 1975.

Date: 17th January-2026

10. Ne'matov H., Bozorov E. O'zbek tili leksikologiyasi. — Toshkent: Fan, 1998.

International Conferences
Open Access | Scientific Online | Conference Proceedings

